

**LATVIJAS AIZSARGU ORGANIZĀCIJA DOKUMENTU GAISMĀ
1919–1940**

IZSTĀDES KATALOGS

Izstādes atklāšana
š.g. 14. novembrī pulksten 16.00

LATVIJAS AIZSARGU ORGANIZĀCIJA

Organizācija dibināta 1919. gada 30. martā kā lauku mantīgo iedzīvotāju kļaušu dienests. 1920. gadā aizsargu nodaļās iesaistīja visus attiecīgo pagastu iedzīvotājus. 1921. gadā pēc valsts dzīves pārveidošanas atbilstoši miera laika apstākļiem, tika uzsākta pārveidošana par brīvprātīgu valsts dienestu – Aizsargu organizāciju. Sākotnēji aizsargu galvenais uzdevums bija palīdzības sniegšana policijai, taču vēlāk aizsargus pastiprināti pievērsa militārai sagatavošanai. 20.–30. gados organizācija pakāpeniski attīstījās. Augstāko līmeni aizsargu dienesta darbība sasniedza 30. gadu beigās, kad organizācija pamatoti tika uzskatīta par armijas rezervi. Pēc Latvijas okupācijas 1940. gadā Aizsargu organizācija tika likvidēta un daudzi aizsargi represēti.

LATVIJAS AIZSARGU ORGANIZĀCIJA KĻAUŠU DIENESTS (1919–1921)

Lai sekmētu kārtības un drošības rašanos pagastos 1919. gada 30. martā iekšlietu ministrs izdeva rīkojumu, kurā uzlika par pienākumu iekšējās apsardzības dienestu veikt visiem vietējiem mantīgajiem lauku iedzīvotājiem. 1920. gadā aizsargu dienestā iesaistīja visus noteikta vecuma pagasta vīriešus. Atbrīvošanas karam beidzoties, stāvoklis valstī normalizējās un radās iespēja nomainīt piespiedu aizsargu pienākumu pildīšanu ar brīvprātību.

1. 1919. gada 30. marta Noteikumi par aizsargu nodaļām pagastos.
1640. f., 1. apr., 74. l., 1. lp.
2. Aizsargu skaits 1919. gada 16. aprīlī.
1368. f., 2. apr., 20. l., 12. lp.
3. Daugavpils apriņķa Izvaltas pagasta aizsargu saraksts 1921. gada februārī.
5721. f., 2. apr., 1960. l., 24. lp.
4. Aizsargu nodaļas priekšnieka J. Bērziņa instrukcija par ieroču izdalīšanu pagastos 1919. gada augustā.
1640. f., 1. apr., 74. l., 25. lp.
5. Administratīvā departamenta direktora 1920. gada jūnija rīkojums Rīgas apriņķa aizsargu instruktoram par laupītāju apkarošanu, pastiprinot kontroli pār sānceļiem.
1640. f., 1. apr., 1343. l., 14. lp.
6. Aizsargu nodaļas priekšnieka 1919. gada rīkojums Rīgas apriņķa priekšniekam par aizsargu izmantošanu komandantūrās.
1640. f., 1. apr., 1343. l., 3. lp.
7. Administratīvā departamenta direktora 1920. gada maija rīkojums apriņķu instruktoriem par nepieciešamību apmācīt aizsargus ieroču lietošanā.
1640. f., 1. apr., 1343. l., 11. lp.

8. Administratīvā departamenta direktora 1920. gada jūlija rīkojums aizsargu instruktoriem pievērst lielāku uzmanību trūkumiem darbā.
1640. f., 1. apr., 1343. l., 19. lp.

AIZSARGU ORGANIZĀCIJAS JURIDISKAIS STĀVOKLIS UN IZVIETOŠANĀS

Līdz pat 1936. gadam nebija pieņemts likums, kurš noteiktu daudzskaitlīgās Aizsargu organizācijas juridisko stāvokli. Politisku iemeslu dēļ demokrātijas laikposmā problēma par t.s. aizsargu jautājuma izšķiršanu palika neizlemta un tikai pēc apvērsuma tika pieņemts likums par Aizsargu organizāciju un noteikts tās kā Sabiedrisko lietu ministrijas sastāvdaļas – valsts publiski tiesiskas iestādes statuss. Dienesta divdomīgais nosaukums šajā jautājumā vēl mūsdienās turpina izraisīt pārpratumus.

1. Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktora 1924. gada ziņojums Darba ministrijai par Aizsargu nodaļas darbību.
1640. f., 1. apr., 154. l., 31. lp.
2. Likums par Aizsargu organizāciju. 1936. gads.
3. Sabiedrisko lietu ministrijas iekārta. I. daļas 3. punkts par Aizsargu organizācijas statusu. 1937. gads.
4. Noteikumi par aizsargu organizācijas iekārtu un aizsargu pienākumiem, tiesībām un apmācībām. 1938. gads.
5. Tieslietu ministra 1937. gada raksts sabiedrisko lietu ministram par Aizsargu organizācijas juridisko statusu.
1640. f., 1. apr., 840. l., 130. lp.
6. Aizsargu nodaļu vienību sadalījuma shēma. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 1352. l., 1. lp.
7. Foto: Aizsardzes gājienā. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 155. lp.
8. Foto: Aizsardzes vingrošanas nodarbībās. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 236. lp.
9. Foto: Aizsargu kora mēģinājums. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 238. lp.
10. Foto: Aizsargi – tautas deju sarīkojumā. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 248. lp.
11. Foto: Aizsargu jātnieki. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 225. lp.
12. Foto: Aizsargi atpūtas brīdī militāro apmācību starplaikā. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 207. lp.

AIZSARGU ATRIBŪTIKA UN IETĒRPS (30. gadi)

1640. f., 1. apr., 1308. l.

Jau 1919. gadā tika ieviesta aizsargu atšķirības zīme – sarkanbalts rokas apsējs. Vēlāk, pēc klaušu komplektācijas principu nomaiņas, aizsargi pastiprināti militarizējās – līdz ar to radās nepieciešamība arī pēc formastērpiem un dažādas militārās atribūtikas. Laikam ritot, ietērpu nēsāšana tika stingri reglamentēta un atribūtika, atbilstoši tā laika estētiskajām prasībām, pilnveidota. 30. gadu sākumā uzsāka aizsargu atribūtikas pamatelementa – ausekļa plašu lietošanu.

1. Aizsargu organizācijas, priekšnieka, pulku un to štābu karogu zīmējumi.
2. Valsts prezidenta un sabiedrisko lietu ministra (augstāko aizsargu vadītāju) uzpleču zīmējumi.
3. Aizsargu sprādžu, kokaržu, pogu zīmējumi.
4. Aizsargu zīmotņu, ikdienas zīmju, krūšu nozīmju un zvaigznīšu zīmējumi.
5. Aizsardžu nozīmju, pogu, amatu, pulku un izdienas zīmju zīmējumi.
6. Aizsargu kājnieku formastērpa zīmējumi.
7. Aizsargu kājnieku komandieru uzpleču zīmējumi.
8. Aizsargu kājnieku cepures un laiviņcepures zīmējumi.
9. Aizsargu sportistu laiviņcepures, zīmotņu un krūšu nozīmes, aizsardžu cepures zīmējumi.
10. Jūras aizsargu formastērpa cepure.

AIZSARGU SKAITS UN ĪPAŠUMI

Klaušu laikā aizsargu skaits katrā apriņķī ievērojami pārsniedza vēlāko. Pēc 1921. gada no nu jau brīvprātīgā dienesta daudzi aizgāja, taču tā sastāvs uzlabojās kvalitatīvi. Sekojošajiem gadiem bija raksturīgs nepārtraukts aizsargu skaita pieaugums. Īpaši daudz jaunu dalībnieku organizācijai pievienojās pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma. 30. gadu beigās skaitliskais sastāvs nostabilizējās, jo zināmā mērā, liela daļa no potenciālajiem aizsargiem organizācijas darbā bija jau iesaistīti. 1940. gada pavasarī organizācijā bija apmēram 68 000 aizsargu, aizsardžu, jaunsargu un jaunsardžu.

Lai spētu sekmīgi darboties daudzas nodaļas izvērta plašu saimniecisko darbību, kā rezultātā aizsargiem radās iespējas iekārtot savus namus, sporta laukumus un šautuves. Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma aizsargu rīcībā nonāca arī daudzu likvidēto organizāciju nekustamie īpašumi.

1. Aizsargu, aizsardžu un aizsargu sportistu skaitliskais sastāvs 1937. gada 1. janvārī.
1640 f., 1. apr., 657. l., 1., 2. lp.

2. Iekšlietu ministrijas paziņojums 1939. gadā Sabiedrisko lietu ministrijai par nekustamā īpašuma – Aizsargu nama – juridisku pārņemšanu.
1640. f., 1. apr., 1075. l., 4. lp.
3. Foto: Aizsargu nams. 30. gadu 2. puse.
1640. f., 1. apr., 839. l., 294. lp.
4. Aizsargu organizācijas nekustamo īpašumu saraksts 1939. gadā.
3687. f., 1. apr., 69. l., 8., 9. lp.
5. Apriņķa priekšnieka 1922. gada aizrādījums par to, ka apcietināto konvojēšana jāveic policijai, nevis aizsargiem.
5721. f., 2. apr., 1961. l., 29. lpp.

AIZSARDZES

20. gadu vidū, pēc Somijas aizsardžu parauga, pie Aizsargu organizācijas sāka veidoties aizsardžu pulciņi. Aizsardžu pulciņi galvenokārt nodarbojās ar līdzekļu vākšanu aizsargu bruņojumam. 30. gados pulciņu dalībnieces sastādīja lielu daļu no organizācijas sanitārā personāla, aizsardzes bieži bija kultūras pasākumu veidotājas.

1. Latvijas aizsardžu priekšnieces pārskats un darbības reglamentācija aizsardžu pulciņiem. 1926. gads.
1640. f., 1. apr., 222. l., 66. lp.
2. Instrukcija par aizsardžu pienākumiem, iekārtu un darbību. – Aizsargu štāba izdevums. 1940.
- 3.–4. Foto: Aizsardzes nodod svinīgo solījumu. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 150., 151. lp.
5. Foto: Aizsardzes svinīgā brīdī pie atbrīvošanās kara cīnītāju piemiņas vietas. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 158. lp.
6. Foto: Aizsardzes tautas deju sarīkojumā, izdalot bērniem Ziemsvētku dāvanas un rokdarbos kopā ar Somijas aizsardzēm – lotām. 20.–30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 123., 244., 246. lp.

AIZSARGI KULTŪRAS DARBĀ

Sākotnēji aizsargu darbība kultūras jomā bija galvenokārt pakārtota līdzekļu iegūšanai, tomēr jau no 20. gadu beigām aizsargu nodaļas bija ļoti rosīgas organizējot korus, orķestrus, koncertus un teātra izrādes. Pēc 1934. gada apvērsuma, kad nodaļas palika bieži vien vienīgās sabiedriskās organizācijas pagastos, to darbs kultūras jomā vēl vairākkārtīgi palielinājās.

1. Foto: Aizsargu koristu mēģinājumā. 30. gadi.

1640. f., 1. apr., 839. l., 241. lp.

2. Ziņas par Talsu aizsargu kulturālo dzīvi 1935.–1936. gadā.
1640. f., 1. apr., 240. l., 10. lp.
3. Akts par Aizsargu štāba ierosinātās un par tās līdzekļiem radītās filmas „Lāčplēsis” dokumentu pārbaudi 1930. gadā.
1640. f., 1. apr., 304. l., 1. lp.

AIZSARGU SPORTS

20. gadu beigās, organizācijas darbībai paplašinoties, pie atsevišķām nodaļām sāka veidoties sporta pulciņi. Vēlāk tie pastāvēja gandrīz visos pagastos un apvienoja ne vien lielu skaitu rosīgu fizikultūriešu, bet arī daudzus pazīstamus augstas klases sportistus. Aizsargu organizācijā veiktais darbs deva ievērojamu ieguldījumu plašu tautas slāņu pievēršanai veselīgam dzīvesveidam.

1. Aizsargu priekšnieka vietas izpildītāja raksts 1937. gadā 10. Cēsu aizsargu pulka komandierim ar paskaidrojumu par aizsargu sporta kluba statusu.
1640. f., 1. apr., 903. l., 92. lp.
- 2.–5. Foto: Aizsargu sportisti. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 234., 252., 254., 257. lp.
6. Biedrība „7. Valkas aizsargu pulka sporta klubs”. Statūti. – Valka, 1934.
7. Rokasgrāmata 17. Rēzeknes aizsargu pulka sportistiem. – Rēzekne, 1935.
8. Vingrojumi II. aizsargu vingrošanas sacīkstēm 1940. – Aizsargu štāba izdevums, 1939.
9. Rokasgrāmata aizsargu fiziskai audzināšanai un sportam. – Aizsargu štāba izdevums, 1938.
10. 16. Jelgavas aizsargu pulka uzstādītās normas vieglatlētikā 1935.
1640. f., 1. apr., 236. l., 35. lp.
11. Instrukcija jaunsargu, jaunsardžu, aizsargu un aizsardžu fiziskai audzināšanai un sportam 1939. gadā.
1640. f., 1. apr., 726. l., 14. lp.
12. 5. Rīgas aizsargu pulka sporta kluba valdes priekšsēdētāja 1939. gada raksts pulka komandierim par darbības paplašināšanas nepieciešamību.
1640. f., 1. apr., 778. l., 100. lp.

ORGANIZĀCIJAS IZDEVUMI

20 pastāvēšanas gados organizācija un tās apakšvienības izdeva ne vien dažādus mācību līdzekļus, bet arī virkni vēsturisku apskatu par attiecīgo pulku un visa dienesta gaitām. 30. gados lielu popularitāti visā valstī bija ieguvis žurnāls „Aizsargs”. 30. gadu vidū iznāca arī biļetens „Aizsargu Organizācijas Dzīve”. Publicējamo materiālu apkopošanā jau no 20. gadiem plaši tika iesaistītas visas nodaļas, kuras veica lielu darbu līdz tam nedokumentētu liecību vākšanā.

1. Bērziņš A. Aizsargu organizācija 10 gados. – [b. v.], 1929.
2. 10. Cēsu aizsargu pulks 10 gados. – Pulka izdevums, 1934.
3. 16. Jelgavas aizsargu pulks. – [b. v.], 1930.
4. Dzelzceļu aizsargu pulka gadu gaitas. – Dzelzceļu aizsargu pulka izdevums, 1934.
5. Žurnāls „Aizsargs”. 1939. gada izdevumi.
6. Foto: Aizsargu vienība ierindā. 30. gadi.
1640. f., 1. apr., 839. l., 160. lp.
7. Foto: Aizsargu pulka pārstāvji ar karogiem Brāļu kapos. 30. gadu beigas.
1640. f., 1. apr., 839. l., 152. lp.
8. 2. Ventpils aizsargu pulka komandiera 1939. gada rīkojums 3. jūras rotas komandierim par hronikas rakstīšanu.
5569. f., 1. apr., 656. l., 11. lp.

ORGANIZĀCIJAS LIKVIDĀCIJA

Pēc Padomju Savienības iebrukuma Latvijā 1940. gadā, līdz ar citām valstiskajām struktūrām, nekavējoties tika uzsākta Aizsargu organizācijas likvidācija. To ievadīja 8. jūlija lēmums par organizācijas likvidāciju un pavēle par aizsargu ieroču nodošanu. Viss aizsargu kustamais un nekustamais īpašums nonāca okupācijas varas iestāžu vai kolaboracionistu organizāciju rīcībā. Pēc aizsargu atbrūošanas, tika uzsāktas aktīvāko aizsargu apcietināšanas. Pēc dažām ziņām 1940.–1941. gadā apcietināja trīs ceturtdaļas no visiem aizsargu komandieriem, no kuriem daudzi tika nogalināti.

1. Sabiedrisko lietu ministra 1940. gada 25. jūnija pavēle Aizsargu organizācijai.
1640. f., 1. apr., 1239. l., 5. lp.
2. 15. Liepājas aizsargu pulka vada komandiera 1940. gada jūlija ziņojums pulka komandierim par patvarīgu atbrūošanu.
1640. f., 1. apr., 1263. l., 12. lp.
3. Saraksts par 17. Rēzeknes aizsargu pulka nodotajiem ieročiem. 1940. gada 25. jūnijs.
1640. f., 1. apr., 976. l., 1. lp.

4. Armijas štāba Operatīvās daļas priekšnieka 1940. gada jūlija ziņojums Sakaru štāba priekšniekam par aizsargu nodoto ieroču daudzumu.
1474. f., 3. apr., 8. l., 84. lp.
5. 2. Ventspils pulka komandiera a. p. i. 1940. gada 29. jūnija ziņojums aizsargu priekšniekam par ieroču nodošanas gaitu Ventspils apriņķī.
1640. f., 1. apr., 226. l., 79. lp.

Gandrīz visus aizsargu pulka komandierus padomju represīvās iestādes apcietināja 1940.–1941. gadā vai pēc 1944. gada

1640. f., 1. apr., 839. l.

Austrums Augusts (16. Jelgavas pulka komandieris 1934–1939) – apcietināts 1940. gada 15. augustā.

Bekmanis Jānis (15. Liepājas un 6. Aizputes pulka komandieris 1939–1940) – apcietināts 1941. gada 22. jūnijā, miris ieslodzījumā.

Bērziņš Kārlis (7. Valkas pulka komandieris 1939–1940) – apcietināts 1941. gadā.

Blanka Arveds (13. Bauskas pulka komandieris 1936–1940) – apcietināts 1940. gadā.

Briedis Kārlis (Dzelzceļu aizsargu pulka komandieris 1939–1940) – apcietināts 1940. gadā, pēc ilgām gadiem noietnēs atbrīvots.

Dubickis Anatolijs (Rēzeknes apriņķa aizsargu organizētājs 1919., 1920. gadā) – apcietināts 1941. gadā.

Ērglis Jūlijs (Aizsargu aviācijas pulka komandieris 1937–1940) – apcietināts 1940. gadā, nošauts.

Grundmanis Žanis (3. Ludzas pulka komandieris 1920–1923) – apcietināts 1940. gadā, nošauts.

Jansbergs Nikolajs (14. Kuldīgas pulka komandieris) – apcietināts 1941. gadā.

Kalve Jāzepe (19. Abrenes pulka komandieris 1939–1940) – apcietināts 1941. gada 14. jūnijā, miris Vjatlagā.

Kārklis Aleksandrs (3. Ludzas pulka komandieris 1936–1940) – apcietināts 1940. gadā, miris Vjatlagā.

Mauriņš Eduards (1. Talsu un 11. Tukuma pulka komandieris 1936–1940) – apcietināts 1940. gada 17. oktobrī, nošauts.

Mežulis Gustavs (2. Ventspils pulka komandieris 1939–1940) – apcietināts 1941. gadā, nošauts.

Ozoliņš Jānis (Dzelzceļu aizsargu pulka komandieris 1924–1939) – apcietināts 1940. gada 25. septembrī, nošauts.

Silavs Dāvids (18. Daugavpils pulka komandieris 1927–1940) – apcietināts 1951. gada 5. septembrī, miris ceļā uz nometni.

Tilgalis Fricis Vilhelms (15. Liepājas pulka komandieris 1921–1924) – apcietināts 1946. gada 27. maijā.

Treijs Mārtiņš (5. Rīgas pulka komandieris 1937–1940) – apcietināts 1941. gada 14. jūnijā, nošauts.

Zarāns Viktors (17. Rēzeknes pulka komandieris) – apcietināts 1941. gadā, miris ieslodzījumā.